

Individo laikysenos valstybės puoselėjamų vertybių ir tikslų atžvilgiu etiniai aspektai

VALDAS PRUSKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir komunikacijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: politologija@vgtu.lt

Straipsnyje parodoma, kad valstybės puoselėjamos vertybės (gėris, gerovė) – nėra mūsų, kaip individų, „vidinės vertybės“. Mūsų požiūris į tai, kas yra gerovė, nulemtas vidinės patirties, idealų ir prioritetų. Todėl tas valstybės siūlomas vertybes (gerovės supratimą) mes visada turime „pamatuoti“ pagal savąsias nuostatas, savo vertybių masteliu. Kadangi valstybės siūlomos vertybės yra „išorinės“ individo atžvilgiu, tai privalu jas ne tik aiškiai įvardyti, bet ir kritiškai įvertinti, siekiant išsiaiškinti, koku mastu jos eina su prievarta (koks jų „prievartos koeficientas“) ir koku mastu jos pripažįsta individo teisę rinktis. Nors valstybės tikslai ir siūlomos vertybės yra išorinės individo atžvilgiu, tačiau norint jas realizuoti valstybei privalu ieškoti būdų, kaip pasiekti, kad žmonės jas priimtų, rasti joms adekvačią išraišką. Kitaip tariant, visi valstybės siekiai turi būti derinami su visuomenės narių siekais ir optimaliausiu būdu tuos jų siekius išreikšti. Tik tuo atveju valstybės tikslai, puoselėjamos vertybės iš „išorinių“ gali virsti „vidinėmis“ – tapti individui savos ir daugiau ar mažiau priimtinos. O veikdamas sąmoningai ir kryptingai jis tuo pačiu padės valstybei realizuoti ir jos iškeltus tikslus.

Raktažodžiai: individas, valstybė, vertybė, gėris, socialinė norma, gerovė, racionalus pasirinkimas, utilitarizmas, I. Kantas

ĮVADAS

Individas gyvena visuomenėje, kur privalo laikytis socialinių normų. Privalo joms paklusti, kad galėtų siekti savo tikslų. Socialinių normų laikymasis – tai jo bilietas į sėkmę. Kita vertus, ir demokratinė valstybė, kaip piliečių valios reiškėja, taip pat kelia tikslus, kuriems stengiasi suteikti visuotinio reikalingumo pobūdį, o jų realizavimui pasitelkti piliečius. Tačiau valstybės tikslai nėra piliečiams asmeniškai svarbūs, todėl jų parama valstybės iškeltiems tikslams įgyvendinti visada sulaukia jos priekaištų dėl teikiamos paramos menkumo. Individo ir valstybės santykiai – istorijos produktas. Šiuos santykius yra tyrinėję daugelis Vakarų autorių (Nelson 1989; Clark 1995; Zarecky 1998; Szécsi 2013; Kovács 2014; Master 2014; ir kt.). Jų darbuose parodoma, kad telkti piliečius valstybės keliamiems tikslams realizuoti stengtasi įvairiais būdais – nuo apeliacijos į patriotizmą, pilietinį sąmoningumą iki įsakmaus nurodymo vykdyti pateiktas direktyvas. Pastaraisiais metais individo ir valstybės (bendruomenės) santykius,

etinius ir vertybinius klausimus savo darbuose yra nagrinėję ir lietuvių autoriai: T. Kačerauskas (2011, 2009, 2014), V. Anglinskas (2014), D. Eidukienė (2013), J. Lavrinec (2014), V. Pruskus (2013, 2014), J. Saldukaitytė (2013) ir kt.

Reikia pripažinti, kad nepaisant rodomų pastangų telkti piliečius valstybės iškeltiems tikslams įgyvendinti ir mūsų laikais sekasi sunkiai. Kyla klausimas – kas trukdo tai daryti ir kokiomis sąlygomis būtų įmanoma šią situaciją keisti. Tai ir yra šio straipsnio tikslas.

SOCIALINĖS NORMOS, VERTYBĖS IR TIKSLAI INDIVIDO IR VALSTYBĖS POŽIŪRIU

Socialinės normos rodo, kurie veiksmai visuomenėje gali būti pripažinti leistini, o kurie – ne. Jos ne tik padeda siekti tikslo, bet ir nusako, kas demokratinėje visuomenėje individams, kaip piliečiams, priklauso ir ko jie galėtų reikalauti, siekdami savo teisių.

Socialinės normos išreiškia visuomenės požiūrį į mus, kaip individus (piliečius). Taip pat ir mūsų požiūrį vienu į kitus. Racionalūs (protingi) veiksmai galimi tik vadovaujantis egzistuojančiomis socialinėmis normomis. Pastarosios tarsi lakmuso lapelis patikrina mūsų veiksmų priimtinumą ir leistinumą. Dauguma piliečių paklūsta visuomenėje egzistuojančiom normom ir stengiasi jų laikytis, kadangi tai padeda jiems siekti užsibrėžtų tikslų, kryptingiau veikti ir jausti pasitenkinimą savo veikimu (Taylor 1989). Tačiau tai daro ne visi.

Egzistuoja individai, turintys specifinių tikslų ir jų raiškos būdų, kurie nėra visuotiniai ir apima kartais labai nedidelę visuomenės dalį (tam tikrą žmonių grupę, pvz., tautines ar seksualines mažumas), kurių veikimui siekiant savų tikslų ne visada atitinka egzistuojančias visuomenėje normas. Nepaisant to, pastaruoju metu vis labiau įsigali nuostata, kad ir jiems būtina pripažinti alternatyvias socialinio elgesio normas, kad minėtų grupių atstovai galėtų adekvačiai išreikšti savo, kaip ypatingos grupės, tikslus, siekti jų įgyvendinimo ir jausti pasitenkinimą.

Amerikiečių sociologas D. Tannen skiria dvi pasitenkinimo savo veikimu (jo baigties rezultatais) rūšis (Tannen 1990).

Pirma pasitenkinimo savo veiksmu rūšis – tai pasitenkinimas, kurį individas patiria dėl savo veiksmų, nukreiptų į kitus žmones, visuomenę. Tie veiksmai paženklinti rūpescio ir užuojautos ženklais. Jie reikalauja iš mūsų vidinio nusiteikimo ir pasirėngimo dalytis su kitais tokiais vertybėmis kaip meilė, užuojauta, rūpestis, paguoda, parama, tolerancija ir kt., kaip *vidiniu turtu*, kuris sunkiai pamatuojamas ir yra visiškai kontrastas materialiniam turtui. Tai – mūsų vidinis apsisprendimas, kurį atliekame savanoriškai, niekieno neverčiami.

Savo ruožtu tokio atsako mes ieškome ir kitų žmonių elgesyje, stengdamiesi jį atpažinti ir priimti. Paprastai iš kitų žmonių labiausiai laukiame užuojautos ir rūpescio. Patys rodydami juos, mes kartu demonstruojame ir puoselėjamas savo vidines (dvasines) vertybes, siūlome jas priimti. Juolab kad jos ne mažiau svarbios nei materialinės vertybės (duodami daiktai), kaip konkreti, apčiuopiama pagalba jų stokojančiam.

Tiesa, ne visi tą „vidinį turtą“ vertina vienodai. Vieniems kur kas svarbiau gauti konkrečią apčiuopiamą materialinę paramą, nei sulaukti užuojautos ar moralinės paramos. Kitiems ne mažiau svarbu pareikšti atjautą, parodytas dėmesys, moralinis palaikymas. Tai priklauso nuo individo – koku mastu jis pats pripažįsta rodomo rūpescio, užuojautos svarbą ir geba tai įvertinti.

Egzistuoja du požiūriai į tą „vidinį turtą“ kaip *socialinę vertybę*.

Pagal pirmąjį – „vidinis turtas“ yra socialiai vertingas, jeigu jis svarbus kiekvienam iš tų žmonių, kurie jį teikia ir geba įvertinti kaip svarbų ir reikšmingą dalyką. Kitaip tariant, „vidinio turto teikėjas“ ir jo „priėmėjas“ jį supranta ir vertina maždaug vienodai. Tik esant šiai sąlygai tą „vidinį turtą“ galima laikyti socialine vertybe (Korsgaard 1983).

Pagal antrąjį požiūrį – „vidinis turtas“ yra individualus (netgi subjektyvus), bet ne universalus. Todėl jam negalima taikyti visuotinai priimtų standartų. Žmonės jaučia ir reaguoja į veiksmus ir rodumus jiems dėmesio ženklus labai skirtingai. Taip pat skirtingai reiškia ir užuojautą bei rūpestį. Jeigu to rodomo rūpesčio negalima pamatuoti taikant priimtus universalius standartus (vargu ar tokie gali būti apskritai), tai negalima kalbėti ir apie tą rūpestį kaip objektą, kurį įmanoma būtų „išmatuoti“. Taigi rūpesčio kaip objektyvios vertybės nėra – ji impersonali. Tik tam tikromis aplinkybėmis ši vertybė gali pasireikšti. Kitaip tariant, ji nėra universali ir visuotinė, bet priklausoma nuo aplinkybių. Taigi, tam tikra prasme ir dalinė (Tannen 1990).

Ši pažiūra aiškiai prieštarauja I. Kanto kategoriniam imperatyvui: „Elkis taip, kaip norėtum, kad su tavimi būtų elgiamasi.“ Skelbdamas šią nuostatą Kantas teigia, kad kiekviename iš mūsų yra žmogiškosios atjautos, rūpesčio (kaip vidinio turto) dalelė. Tik svarbu, kad šį savo žmogiškumą visada stengtumės paliudyti praktiškai. Jam tai – visuotinis idealas, kurio individas turįs siekti. A. Tanneno požiūriu, „žmogiškumas“ kaip vidinė vertybė yra ne visuotinė, o impersonali (subjektyvi), o jos raiška nulemta konkrečių sąlygų ir aplinkybių. Todėl nėra pagrindo kalbėti apie šios vertybės universalų pobūdį.

Antra pasitenkinimo savo veiksmu rūšis – tai veiksmai, kuriais individas padeda siekti visuomenei (valstybei) savų tikslų. Tie valstybės keliami tikslai pasižymi tam tikru nekonkrektumu ir tuo labai skiriasi nuo individo keliamų aiškiai apibrėžtų tikslų.

Reikia pažymėti, kad siekiant bet kokio tikslo neįmanoma visiškai išsiversti be jau minėtų „vidinio turto“ vertybių. Tuo „vidiniu turtu“ disponuoja būtent individas. Todėl valstybė, keldama savus tikslus, negali išsiversti be individų sutikimo tuos tikslus pripažinti ir padėti juos įgyvendinti. Tokiu būdu individo „vidinis turtas“ tampa savotišku instrumentu, kurį turėdamas žmogus gali valstybei padėti (arba nepadėti). Akivaizdu, kad valstybė savo tikslų pasiekti be individo negali ir todėl stengiasi jį panaudoti (neretai kaip priemonę). Neatsitiktinai I. Kantas taip gynė žmogaus orumą ir pasisakė prieš „instrumentinį“ individo panaudojimą, kurį vėliau bandė įgyvendinti visi totalitariniai režimai (Kantas 1980).

Pažymėtina ir tai, kad visi valstybės keliami tikslai ir siekiai tik iš dalies vertingi, nes tai nėra visų piliečių tikslai: demokratinėje visuomenėje žmonės turi savus, skirtingus nuo valstybės, kuriuos stengiasi įgyvendinti pirmiausia. Todėl savų tikslų jie netapatina su valstybės tikslais. Šia prasme jie skiria save nuo valstybės ir siekia išlaikyti autonomiškumą, apginti teisę į privatumą. Kadangi valstybė gali pasiekti savo tikslus tik individų paramos dėka ir panaudodama individų „vidinį turtą“ humanizuojant savuosius tikslus, tai, suprantama, kad ji stengiasi visais įmanomais būdais daryti įtaką individui, nevengdama primesti jam savo supratimą, kas yra „tikroji vertybė“ ir „tikrasis tikslas“, kurio dera siekti. Turėdama savo rankose tam tikrą prievartos aparatą ji įgyja galimybę įvairiais būdais veikti laisvą žmogaus pasirinkimą: primesti savą pasirinkimą, lemti jo sprendimus, panaudodama įvairias tiesioginio ir netiesioginio poveikio priemones (įstatymai, žiniasklaida ir t. t.) (Apple 1992; Beck 1992 ir kt.).

Būtų neprotinga reikalauti, kad individas totaliai atmetų visas valstybės siūlomas vertybes ir pasisakytų prieš jos keliamus galutinius tikslus. Juk tiek atskiro individo, tiek visuomenės (kaip individų visumos) gyvenimas yra valstybės dalis (jie yra joje). Be to, daugelį ambicingų individo siekių gali būti realizuota tik talkinant ir remiant valstybei (pvz., užtikrinti įgyto turto neliečiamumą, asmens saugumą ir pan.) (Maffesoli 1996).

Kita vertus, kai mes rūpinamės savo reikalais, siekiame savų tikslų, tuo pačiu rūpinamės ir valstybe, kurioje gyvename. Tas indėlis į „valstybės rūpestį“ priklauso ir nuo kiekvieno individo „vidinio turto“ kokybės – tokių vidinių vertybių išsiugdymo, pavyzdžiui, tolerancijos,

užuojautos, rūpesčio, teisingumo ir solidarumo jausmo ir kt. Būtent šis mūsų „vidinis turtas“ yra valstybės galios šaltinis ir jos ramstis.

Akivaizdu ir tai, kad mes savo tikslų įgyvendinimo galime siekti ir iracionaliais veiksmais. Kartais jie gali padėti tai padaryti, nors ir prieštarauja priimtoms normoms bei racionaliam požiūriui į daiktus ir reiškinius. Jie bus efektyvūs siekiant užsibrėžto tikslo ir todėl išimtiniais atvejais gali būti pateisinami. Vargu ar mes galime pasmerkti apsirijėlį, turintį didelį apetitą, kai jis teigia, kad valgyti jam būtina, nes to reikalauja organizmas (nors tai neprotinga, kadangi persivalgymas iš tiesų kaip tik ir griauja jo organizmą). Tačiau jų negalima laikyti racionaliais. Mūsų veiksmai bus racionalūs, kai sieksime mums patiems priimtinių tikslų priimtinais būdais, kurie remsis egzistuojančiomis socialinėmis normomis arba bent jau neprieštarauja joms. Savo ruožtu veiksmus visada lydi konkretūs sprendimai.

Kyla klausimas: kuo remdamiesi mes priimame sprendimus, kuriuos galime laikyti racionaliais?

SPRENDIMŲ PASIRINKIMAS

Individui visada tenka rinktis, kuriuos veiksmus jis norėtų atlikti, kurių ne. Tad kokių pagrindų vyksta šis pasirinkimas? Ką reiškia racionalus pasirinkimas?

„Racionalaus pasirinkimo“ teorijos (*rational choice theory*) šalininkai (Kahneman 1984; Gibbard 1990; Luban 1990) laikosi nuostatos, kad visus socialinius reiškinius galima paaiškinti racionalių elgesiu, kurį supranta kaip individo naudos maksimizavimą, t. y. atlikimą veiksmų, duodančių kuo daugiau naudos *čia ir dabar* ir santykinai kuo mažesnėmis sąnaudomis. Todėl jie pasisako už tai, kad individas, veikdamas, siekdamas savo tikslų, naudotų racionalių visuomenės (valstybės) aprobuotas priemones. Taip elgdamasis jis nekonfliktuotų su ja, siektų sugyventi, o rūpindamasis savo reikalais ir gerove pasitarnautų ir valstybei. Taip pat jie laikosi požiūrio, kad ir valstybė turėtų paisyti žmonių interesų, jų nespauštų, kaip ir individas prisimintų atsakomybę už savo veiksmų padarinius.

Pripažįstama, kad individas ir valstybė, siekdami savo tikslų, renkasi skirtingą veikimo būdą. Skirtingos ir jų veikimo pasekmės – individui ir valstybei.

Atliekami veiksmai siekiant tikslo čia klasifikuojami pagal tris kriterijus.

Pirma, kokių mastu jie yra adekvatūs racionaliai suvokiant ir įvertinant situaciją.

Antra, ar jie atliepia egzistuojančias socialines normas, kurių privalu laikytis, ar ne.

Trečia, kaip mes patys vertiname tuos veiksmus, kurie atitinka galiojančias normas (standartus).

Šalia racionalių pasirinkimų, kuriais individai siekia gyvenimiškų tikslų (naudos), egzistuoja ir kitokio pobūdžio – *geranoriški veiksmai*, kuriais nesiekama apibrėžtų gyvenimiškų tikslų, nesiekama iš jų turėti ir didesnės naudos (pvz., įvairios savanoriškos akcijos – benamių globa, labdara ir pan.). Tačiau jie sukuria savotišką „geranoriškumo erdvę“, kurioje galima:

1) geriau pamatyti ir suvokti patį racionalų pasirinkimą (veiksma) (pvz., sąmoningą ir kryptingą karjeros siekimą);

2) objektyviau ir kritiškiau įvertinti racionalaus pasirinkimo vertingumą „geranoriškų veiksmų“ kontekste.

Tie „geranoriški veiksmai“ neretai prieštarauja egzistuojančioms socialinėms normoms. Jų pasekmės taip pat ne visada prognozuojamos. Tačiau tokie veiksmai realybėje egzistuoja ir yra net būtini. Neretai jie dar vadinami *alternatyviais veiksmais*.

Abiem – *racionalaus pasirinkimo (veiksma)* ir *alternatyvaus pasirinkimo (veiksma)* – atvejais veikimas vykdomas racionaliai. Tik rezultatai gali būti labai skirtingi ir net

kenkti bendram (visuotinam) gėriui. Pavyzdžiui, firma, siekdama patenkinti žmonių norą turėti senamiesčio rajone pirtį, ją pastato. Tačiau šis statinys gali visai sugadinti bendrą senamiesčio vaizdą – neturėti estetiškos išraiškos, adekvačios senamiesčio dvasiai, ir taip sukelti daug nepatogumų, ypač turizmo firmoms, nors pats siekis ir veiksmas atrodo geranoriškas (prisiminkime diskusijas dėl Vilniaus senamiesčio tvarkymo).

Akivaizdu, kad žmonės skirtingai supranta gerovę ir teikia jai skirtingą dėmesį. Gerovė verslininkui yra viena, eiliniam piliečiui – kita, valstybei (valstybės tarnautojui) – trečia. Tačiau kiekvienas jų savo supratimą linkęs ginti. Nenuostabu, kad tėvai, suprasdami gerovę savaip, nori, kad ir jų vaikai tos gerovės siektų tokiais būdais ir priemonėmis, kuriomis siekė jie patys. Tačiau neretai tie būdai, jau žvelgiant iš laiko perspektyvos, nebeatrodo tokie patrauklūs ir priimtini.

Taigi individas, priimdamas sprendimą, patenka į savotiškus spąstus – rėmus. Siekdamas tikslo, jis privalo savo sprendimą paremti tuo metu egzistuojančiomis socialinėmis normomis. Tik tuomet jo sprendimas bus visuomenės aprobuotas. Iš kitos pusės, tikslus, kurių žada siekti, žmogus nustato pats savarankiškai, todėl norėtų laisvai pasirinkti ir priemones jiems siekti. Tačiau to padaryti negali – tenka rinktis tokias priemones, kurios yra visuomenės „palaimintos“. Tokiu būdu jo pasirinkimas visada bus ribotas – visuomenės prižiūrimas ir paženklinamas laikmečio žyme.

Galima pasakyti ir taip: žmogus savo gyvenimo „viziją“ kuria pats. Tačiau tos vizijos projekto įgyvendinimo sėkmė priklauso ne tik nuo pastangų, bet ir nuo priimtinių normų laikymosi. Davido Vellemano teigimu, tai įmanoma tik tuo atveju, jeigu bus remiamasi dvejopo tipo normomis: 1) sinchroninėmis ir 2) diachroninėmis. Savo ruožtu šios normos suponuoja ir du veikimo tipus: sinchroninį ir diachroninį (Velleman 1991).

Sinchroninė (gr. *synchronos* – vienalaikis, sutampantis, suderintas) norma – tai nuostata, kuri yra suderinta su kitomis visuomenėje egzistuojančiomis normomis ir joms neprieštaruoja. Ja remiantis individas renka tokias priemones ir būdus tikslui pasiekti, kurie būtų efektyviausi ir kartu visiems priimtini. Pavyzdžiui, imkime individo teikiamą socialinę paramą narkomanams, kuriems labiausiai trokštama pagalba – narkotikų tiekimas. Tokios paramos individas negali teikti, turi rinktis tokią, kuri būtų efektyvi, reikalinga jiems sveikti ir kartu priimtina visuomenei.

Diachroninė (gr. *dia* – priešdėlis, reiškiantis prasiskverbimą per išskyrimą, paskirstymą) norma – tai nuostata, reikalaujanti, kad individas veiktų ne tik tokiu būdu, kuris įgalintų prisitaikyti prie esamų visuomenės aprobuotų normų, veiktų pagal „taisykles“, bet ir priimtų tas taisykles, normas kaip „savas“. Šis reikalavimas yra svarbus, nes tik „prisijaukinus“ normas (priėmus vidumi), jų laikymasis individui įgyja ne tik išorinę, bet ir vidinę vertę. Pavyzdžiui, kyšininkavimas – tai blogis, su kuriuo visuomenė linkusi kovoti. Šios kovos sėkmė didžia dalimi priklauso nuo to, kaip individas šią nuostatą yra priėmęs vidumi, t. y. kiek yra asmeniškai pasirengęs su šiuo reiškiniu kovoti – neduoti ir pačiam neimti kyšio.

Abi čia minėtos normos yra reguliatyvinio pobūdžio. Tiesa, ne visada jos gali visiškai mus patenkinti. Jeigu mes nenorėsime paisyti individo sprendimų, o reikalavime, kad veikdamas jis akylai vadovautųsi visuomenės aprobuotomis taisyklėmis, gali kilti daugybė konfliktų. Tokiu atveju vargu ar galima kalbėti apie individo pasirinktų veiksmų racionalumą ir laisvą apsisprendimą. Kita vertus, toks priverstinis pasirinkimas neturės vidinės vertės, individas nesijaus asmeniškai atsakingas už šį pasirinkimą, o greičiau jausis tik vykdytojas.

Individų priimami sprendimai yra svarbūs, nes padeda atlikti jiems skirtus socialinius vaidmenis, suteikdami jiems svarumo. Socialiniai vaidmenys irgi turi įtakos priimant sprendimus,

taip pat kaip ir aplinkybės, kuriomis jie priimami. Patekę į tam tikras situacijas, žmonės, atliekantys apibrėžtus vaidmenis, kartais gali pareikšti ir savo prioritetus. Antai, atėjus sūnui į parduotuvę apsipirkti, tėvas, jos savininkas, gali dovanoti prekę (nereikalauti už ją pinigų) – taip atlikti ir savo, kaip tėvo, vaidmenį. Tačiau gali pasižiūrėti į sūnų kaip į eilinį pirkėją, kuris už pasirinktas prekes privalo sumokėti. Tokiu atveju jam bus svarbesnis ne tėvo vaidmuo, o visai kita – verslas.

Priimdamas sprendimus individas parodo, kas jam yra vertybė. Tai padaryti galima įvairiais būdais. Konkrečiau to „parodymo“ būdus lemia atliekamas socialinis vaidmuo (užimamos pareigos). Minėtas parduotuvės savininkas – tėvas: jam rūpi sūnus (jo gerovė), tą rūpestį jis gali parodyti įvairiai – parduodamas sūnui prekes pigiau negu kitiems klientams, arba visai nereikalaudamas už jas mokėti.

Jeigu individas neturi įtakos priimant sprendimą, tai jis lieka jam svetimas, neturi jokios vidinės vertės. Nenuostabu, kad stiprėjant individualizmo apraiškoms visuomenėje vis mažiau vidinės vertės individui turi ir valstybės reikalai.

VALSTYBĖS REIKALŲ VERTĖS IŠORIŠKUMAS

Nors valstybė ir stengiasi įvairiais būdais „įkinkyti“ individą į savo reikalų ir interesų gynimą, tačiau tai padaryti jai sunku. Mat valstybės reikalai žmogui turi tik išorišką vertę, kadangi jie nėra mūsų, kaip individų, asmeniniai reikalai (sutampantys tikslai) – jie yra „už mūsų interesų ir tikslų ribos“. Tiesioginio ryšio su jais mes neturime, nes neturime tiesioginio ryšio nei su vyriausybe, nei su valdymo institucijomis (ministerijomis), kurios turi savų tikslų ir siekia jų įgyvendinimo. Taigi minėtosios institucijos mums, kaip individams, yra „išoriškos“ – mes su jomis „asmeniškai“ nesame susiję. Jų keliama siekiai, tikslai – nėra mūsų, kaip individų, tikslai ir siekiai. Todėl visi valstybės reikalai, nuo kurių priklauso ir kiekvieno individo gerovė, yra patiems individams tik *išoriškai vertingi dalykai*.

Jeigu valstybės reikalai nėra tapę kiekvienam piliečiui vertybe, kurios jis siekia (dalijimosi būdu pats), aišku, jais ir nesirūpins, nes tai nėra jo asmeniniai reikalai. Kadangi valstybė stengiasi primesti individui ir savo reikalų tvarkymo „išlaidas“ (tą ypač uoliai vykdo valdininkija), natūralu, kad jis jaučia jai ir tam tikrą priešišumą. O priešai, kurie nekenčia vienas kito, neturi priežasties didinti vienas kito gerovės.

Tiesa, daliai piliečių valstybės puoselėjamos vertybės gali būti simpatiškos, atitikti jų tikslus. Pavyzdžiui, tokios vertybės kaip aplinkos apsauga, asmens saugumas ir kt. Tačiau ne visiems. Paprastai valstybė ir ypač jos atskiros institucijos linkusios siūlyti piliečiams savitus gerovės modelius. Tik ne visi piliečiai šiuos valstybės „siūlinius“ laiko vienintele ir priimtina vertybe. Valstybė siūlomam gerovės modeliui linkusi suteikti ypatingą svarbą ir reikalauti iš individo ją priimti ne tik kaip privalomą, bet ir kaip „savą“. Dar daugiau, manyti, jog vardan šios vertybės privalo prisiimti papildomą įsipareigojimą našta. Tokios pozicijos laikėsi visos totalitarinės valstybės.

Kita vertus, valstybės siūloma vertybė (pvz., tam tikros gerovės piliečiams užtikrinimas) neretai suprantama ir pateikiama schematiškai, bandant ją nusakyti tam tikrais parametrais (pvz., nacionalinio produkto dalies, tenkančios vienam gyventojui, augimas, atskirų gyventojų amžiaus grupių išsilavinimo lygio kilimas ir t. t.). Tiesa, šie rodikliai svarbūs, jais bandoma „pamatuoti“ bendrą visuomenės būklę tam tikru aspektu, tačiau jie nesusiję su manimi, kaip individu, betarpiškai; man jie yra išorinis dalykas, nes kalbama apie vidutiniam statistiniam piliečiui tenkančio nacionalinio produkto dalies augimą, vidutinio statistinio piliečio pragyvenimo lygį, o ne konkretaus individo, kuriam svarbiausia jo gerovės augimas.

Be to, vargu ar valstybės puoselėjamos vertybės (pvz., tam tikras gerovės supratimas) ir ją nusakantys parametrai yra iš tiesų tinkamiausi tai gerovei išmatuoti. Neretai jie atspindi valstybės (valdininkų) norą paslėpti po jais savo veiklos neefektyvumą. Be to, tie rodikliai yra reliatyvūs, neretai priklausomi nuo politinės konjunkūros.

Taigi yra pagrindo teigti, kad valstybės siūlomas gerovės modelis yra individui *išorinė vertybė*, o ne vidinė. Dėl to valstybės siūlomi gerovės modeliai yra sunkiai įgyvendinami. Neatsitiktinai nė viena politinė partija negali pasigirti, jog įvykdė viską, ką yra žadėjusi prieš rinkimus. Neretai atėjusi į valdžią stengiasi „užmiršti“ įsipareigojimus rinkėjams, iš dalies ir dėl to, kad nesitiki sulaukti iš piliečių visuotinės paramos.

Yra teorijų, kurios *išorinę vertybę* laiko itin svarbia ir reikšminga, net privaloma. Tokių nuostatų laikosi ir šiuolaikiniai utilitaristai (Parfit 1984). Jie teigia, kad valstybės puoselėjamos vertybės ir pastangos jas realizuojant padedančios didinti visų piliečių gerovę ir dėl to esančios moralinės. Tokiu būdu šioms valstybės pastangoms suteikiamas moralinis atspalvis. Teisingi yra visi įstatymai, nes jie tarnauja valstybės reikalams, o jeigu bus stipri valstybė, tai ji galės užtikrinti gerovę visiems savo piliečiams, kas irgi yra moralinis dalykas. Tokiu būdu gerovės siekimas visiems ar kuo didesniai žmonių ratui laikomas moraliniu dalyku. Utilitaristų teigimu, mes privalome daryti viską, kad mažėtų skurdas ir didėtų piliečių gerovė. Kuo daugiau bus laimingų žmonių, tuo laimingesnė bus visuomenė apskritai. Tas visuomenės gerovės laipsnis nusakomas vadovaujantis nustatytais (tos pačios valstybės) gerovės kriterijais (parametrais) (Anzenbacher 1995).

Tik paradoksas – toji gerovė, laimė, kurios siekti ragina utilitaristai, man kaip individui galbūt nėra nei laimė, nei gerovė. Taigi man siūloma gerovė yra *išorinė gerovė*, kuriai, tiesa, aš galiu neprieštarauti, bet jos nesiekti. Tiesa, valstybė gali man primesti tokį gerovės modelį ir net versti jos siekti. Tačiau tai nebus savanoriškas ir laisvas mano, kaip individo, apsisprendimas.

Gerovės siekimas naudojant prievartą (tegu ir netiesioginę) sunkiai pateisinamas ir vargu ar pasiteisins ateityje. Kodėl?

Pirma, verčiamas atlikti gerovės gausinimą, aš, kaip individas, to neatliksiu nuoširdžiai ir iki galo: prievarta (spaudimas iš valstybės pusės) man to neleis padaryti, nes kaip individas aš priešinsiuos bet kokiam spaudimui, kuris kėsinsis apriboti galimybę man laisvai apsispęsti ir rinktis.

Antra, iš kur aš, kaip individas, žinau, jog tai, į ką kreipia mane valstybė ir verčia daryti, yra iš tiesų gėris? Ar iš tikrųjų toji valstybės puoselėjama ir proteguojama vertybė reikalinga ir svarbi visiems piliečiams, o gal tik daliai, tam tikrai socialinei grupei, glbojamai tos pačios valstybės (valdančiosios grupės)?

Minėtos abejonės kils visada. Taigi visada egzistuos ir tikimybė, jog valstybė nesulauks iš individų visiško paklusnumo ir atsidavimo skelbiamoms vertybėms: jos išliks individui daugiau ar mažiau išoriškos ir neasmeniškos, negalinčios visiškai patenkinti jo poreikių. O gerovė, kaip sakėme, visų pirma yra tai, ką kiekvienas laiko sau asmeniškai priimtinu ir svarbiu. Tai, kas jį asmeniškai patenkina, o ne tai, ką gerove laiko kiti (taip pat ir valstybė).

IŠVADOS

Galima daryti tokias išvadas:

pirma – valstybės puoselėjamos vertybės (gėris, gerovė) – nėra mūsų, kaip individų, „vidinės vertybės“. Mūsų požiūris į tai, kas yra gerovė, nulemtas vidinės patirties, idealų ir prioritetų. Todėl tas valstybės siūlomas vertybes (gerovės supratimą) mes visada turime „pasiimtuoti“ pagal savąsias nuostatas, savo vertybių mastelį;

antra – kadangi valstybės siūlomos vertybės yra „išorinės“ individo atžvilgiu, tai privalu jas ne tik aiškiai įvardyti, bet ir kritiškai įvertinti, siekiant išsiaiškinti, koku mastu jos eina su prievarta (koks jų „prievaratos koeficientas“), koku mastu jos pripažįsta individo teisę rinktis;

trečia – nors valstybės tikslai ir siūlomos vertybės yra išorinės individo atžvilgiu, tačiau norint jas realizuoti valstybei privalu ieškoti būdų, kaip pasiekti, kad žmonės jas laikytų savomis, t. y. rasti adekvačią išraišką. Kitaip tariant, visi valstybės siekiai turi būti derinami su visuomenės narių siekais ir optimaliausiu būdu tuos jų siekius išreikšti.

Taigi galima manyti, kad valstybės reikalų sėkmė priklausytų nuo trijų dalykų:

- piliečių domėjimosi valstybės reikalais, intuityvaus suvokimo, jog tai yra svarbu, reikšminga ir patiems piliečiams;
- individų sugebėjimo suvokti ir kritiškai įvertinti valstybės siūlomas vertybes bei priimti atitinkamus sprendimus jų atžvilgiu;
- gebėjimo atskirti *išorines ir vidines vertybes*, suvokti jų tarpusavio ryšį ir priklausomybę.

Tik tuo atveju valstybės tikslai, puoselėjamos vertybės iš „išorinių“ gali virsti „vidinėmis“ – tapti individui savos ir daugiau ar mažiau priimtinos.

Gauta 2014 05 12
Priimta 2015 03 02

Literatūra

1. Aglinskas, V. 2014. “Caught in the Waiting Game: Community, Creativity and Everyday Life in Šnipiškės”, *Santalka: filosofija, komunikacija* 22(1): 77–86.
2. Anzenbacher, A. 1995. *Etikos įvadas*. Vilnius: Pradai.
3. Apple, M. 1992. *Educations and Power*. Boston: Routledge and Kagan Paul.
4. Beck, U. 1992. *Risk Society*. London: Sage Publications.
5. Clark, C. 1995. *From Natural Value to Social Value*. Chicago: Free Press.
6. Gibard, A. 1990. *Wise Choices, Art Feelings*. Cambridge: Harvard University Press.
7. Foot, Ph. 1985. “Utilitarianism and the Virtues”, *Mind* 94: 196–209.
8. Eidukienė, D. 2013. „Šiuolaikinės demokratijos transformacijos aspektai“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 21(2): 90–97.
9. Eidukienė, D. 2013. „Bendraujant su Alexiu de Tocqueville’iu Europos demokratijos perspektyvų klausimu“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 21(1): 13–20.
10. Kahleman, D., Tversky, A. 1984. “Choice, Values and Frames”, *American Psychologist* 39: 341–350.
11. Kačerauskas, T. 2011. *Individas istorinėje bendrijoje: kultūrinės regionalistikos apmatai*. Vilnius: Technika.
12. Kačerauskas, T. 2009. „Pilietinis nepaklusnumas: individų laisvė ir visuomeninė tvarka“, *Problemos* 76: 28–38.
13. Kačerauskas, T. 2011. „Kūrybos regionai tarp individo ir bendrijos“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 19(1): 54–61.
14. Kačerauskas, T. 2014. „Kūrybos socialiniai aspektai“, *Filosofija. Sociologija* 25(4): 282–289.
15. Kantas, I. 1980. *Dorovės metafizikos pagrindai*. Vilnius: Mintis.
16. Korsgaard, Ch. 1983. “Two Distinctions in Goodness”, *Philosophical Review* 2: 169–195.
17. Kovács, G. 2014. “How to Create a Nation? Visualisations of Community and National Consciousness from the Premodern Times to the Age of Globalization”, *Creativity Studies* 7(1): 46–54.
18. Lavrinec, J. (2014), “Community Art Initiatives as a Form of Participatory Research: The Case of Street Mosaic Workshop”, *Creativity Studies* 7(1): 52–65.
19. Maffesoli, M. 1996. *The Time of Tribes. The Decline of Individualism in Mass Society*. Aldershot: Edward Elgar.
20. Mester, B. 2014. “Th. Hobbes’ Visible Rhetoric: A Case Study of History of Political Ideas”, *Creativity Studies* 7(2): 98–107.
21. Nelson, B. 1982. *The Idea of Usury: From Brotherhood to Universal Otherhood*. Chicago: University Press.

22. Luban, D. 1990. "Incommensurable Values, Rational Choice and Moral Absolutes", *Cleveland State Law Review* 38: 65–84.
23. Parfit, D. 1984. *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press.
24. Pruskus, V. 2014. "Consumption as a Value in the Context of Social Sustainability", *Creativity Studies* 7(1): 1–10.
25. Pruskus, V. 2013. „Tarpkultūriniai konfliktai: kilimo priežastys ir kompetencijų vaidmuo“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 21(2): 79–89.
26. Tannen, D. 1990. *You Just Don't Understand*. New York: Willam Morrow.
27. Taylor, Ch. 1989. *Sources of the Self*. Cambridge: Harvard University Press.
28. Saldukaitytė, J. 2013. „Etinė metafizikos prasmė ir komunikacija kitaip: E. Levinas“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 21(1): 46–54.
29. Szécsi, G. 2013. "Language, Media and Community in the Information Age", *Santalka: filosofija, komunikacija* 21(2): 119–127.
30. Velleman, D. 1991. "Well-Being and Time", *Pacific Philosophical Quarterly* 72: 48–77.
31. Zarecky, E. 1986. *Capitalism, The Family and Personal Life*. New York: Harper and Row.

VALDAS PRUSKUS

The ethical aspects of the attitudes of the individual towards the values and goals cherished by the state

Summary

The article shows that the values (good, well-being) cherished by the state are not "inner values" of ours as individuals. Our attitude towards what is well-being is conditioned by inner experience, ideals and priorities. Therefore, we have "to try on" the values proposed by the state under the provisions of our own, the scale of own values. Since the values proposed by the state are "external" to the individual concerned, they must not only be clearly identified but also critically assessed in order to ascertain the extent to which they go with violence (what is their "violence factor") and the extent to which they acknowledge the individual's right to choose. Even though the values proposed by the state are "external" to the individual, in order to realize them the state must find the ways that people would accept them and find the adequate expression. In other words, all the state goals must be aligned with the aspirations of members of the society and those aspirations must be expressed in an optimal way. Only in this case the goals and values cherished by the state from "external" can become "internal" – become closer to the individual and more or less acceptable. And the individual acting intentionally and purposefully will help the state realize its goals.

Key words: individual, state, value, the good, social standard, well-being, rational choice, utilitarianism, I. Kant